

Джерельні приписи

1. *Брузгене Р.* Литература и музыка: о классификациях взаимодействия / Р.Брузгене // Вестник Пермского гос. ун-та. – Пермь, 2009. – Вып. 6. – С. 93-99.
2. *Венгеров Л.* Зарубіжна література (1871-1973). Огляди і портрети / Л.Венгеров. – К.: Вища школа, 1974. – 392 с.
3. *Фіськова С.* Контрапункт як принцип поліфонії в оповідному дискурсі музичного роману / С.Фіськова // Вісник Львівського ун-ту: Серія Філологія. – Вип. 33. – Львів, 2004. – Ч. 2. – С. 107-112.
4. *Фіськова С.* Спочатку була гармонія... (Проблема амбівалентності музичного осягнення буття в сучасній німецькомовній літературі) / С.Фіськова // Записки Наук. т-ва ім. Т.Шевченка: Праці філологічної секції. – Львів, 2003. – Т. 246 (CCXLVI). – С. 211-218.
5. *Франко І.* Із секретів поетичної творчості / І.Франко // Франко І. Збір. тв: У 50 т. – К., 1981. – Т. 31.
6. *Шишова-Горская Е.* Программная музыка / Е. Шишова-Горская. – М.: Музгиз, 1961. – 54 с.

Резюме

Розглядається специфіка взаємодії музики та літератури.

Ключові слова: музика, література, мистецтво, синтез, програмність.

Summary

Some aspects of music and literature interaction

The specific of music and literature interplay is examined.

Key words: music, literature, art, synthesis, programmatic.

УДК 316.722(450)«178/188»(045)

Сабадаш Ю.С. – доктор культурології, проф.
кафедри культурології та інформаційної
діяльності Маріупольського держ. ун-ту

Політика і художня культура як основа пробудження національної свідомості

Італійську культуру періоду 1790-1870 років зазвичай називають культурою Рисорджименто (італ. – відродження), маючи на увазі національно-визвольний рух, що зародився в 1780-х роках і призвів у 1870 році до об'єднання Італії. Цей рух дав назву епосі італійської історії. Рисорджименто і як демократичний рух поживався після Великої французької революції 1789 року. Його перший етап (1789-1830 рр.) припав на час наполеонівського панування і Реставрації; другий – на час (1830-1848 рр.), коли здійснилися революції в кількох італійських державах; третій, (1848-1870 рр.) характеризувався прилученням до визвольного процесу широких народних мас і завершився створенням незалежної єдиної Італії.

Однією з останніх робіт, що розкриває епоху Рисорджименто, є монографія «Рисорджименто. Історія Італії», що вийшла друком у 2007 році в Італії під експертним керівництвом Альберто Марії Банті та Пола Гінзбурга і входить до 22 тому серії «Історія Італії» [1], котру випускає видавництво «Енауді». У роботі зазначається, що Рисорджименто в Італії було явищем суто культурним та інтелектуальним, але саме воно призвело до утвердження конституції єдиної національної держави. Рисорджименто об'єднало різні протиборчі сили. Банті та Гінзбург пояснюють це об'єднання через основоположні рисорджиментальні поняття, що символізували дух тогочасного руху: честь, любов, чесноти, жертвність – вони, на думку дослідників, і стали об'єднавчою силою цього феномена. У вступному розділі дослідження автори зазначили: «Мета нашої роботи полягає в тому, щоб відтворити культуру Рисорджименто, простежити спосіб мислення, відчуття, емоції, долі чоловіків і жінок, що брали участь в процесі рисорджименто» [1; 5]. Автори дослідження стверджують, що італійське Рисорджименто спровокувало глибоку культурну революцію, яка надихнула італійців до національного єднання.

До кінця XVIII ст. Італія залишалася роздрібненою і відсталою країною з феодальним укладом. Впродовж 3-х сторіч тут панували іноземці. З дев'ятьох італійських держав тільки Сардинське королівство (П'ємонт) залишалося незалежним. Економічно розвинена Північ опинилася під владою Австрії, аграрний Південь належав неаполітанському королю з династії Бурбонів. Центр Італії і Папська область формально

вважалися незалежними, але практично теж підпорядковувалися Австрії. Римський Папа зосередив у своїх руках і світську владу, тому саме в папській області поліцейський режим був особливо жорсткий, існувала найсуворіша цензура.

Головним завданням Рисорджименто стала ліквідація феодального ладу, позаяк назріла потреба покінчити з державною роздрібненістю та іноземним утиском. Тому Рисорджименто набуло характеру національної й соціальної революції і виявилось таким затяжним.

У розвитку загальнонаціонального демократичного руху видатну роль відіграв Джузеппе Мадзіні (1805-1872 рр.). Сучасний український науковець М. Варварцев стверджує, що «головний ідейний натхненник і організатор боротьби за створення єдиної, демократичної держави свого народу Дж. Мадзіні заслужив від сучасників і нащадків характеристику апостола італійської незалежності. Разом із тим, не буде перебільшенням назвати його предтечею нової Європи, поборником свободи всіх її народів» [2; 47]. Дж. Мадзіні створив 1831 р. таємну організацію «Молода Італія», що мала за мету вигнання австрійців і створення єдиної італійської республіки. Засуджуючи змовницьку тактику карбонаріїв, прихильники Мадзіні основну силу визвольної боротьби вбачали в народних масах.

Республіканські ідеали національно-визвольного руху привертали все більшу кількість прихильників. У 1848-1849 роках революційні виступи поширилися на всі терени Італії, але вони закінчилися трагічно – повсталі були розгромлені, і Австрія відновила свою владу в Північній і Центральній Італії; тільки П'ємонт зберіг незалежність, хоча його королю Віктору Еммануїлу I довелося ввести Конституцію; прем'єр-міністром став Каміло Бензо Кавур (1810-1861 рр.), який очолив ліберально-монархічну партію і помірковано-ліберальне крило національного руху. Кавур проводив політику об'єднання Італії «зверху», в ім'я збереження монархії.

У 1850-1860 рр. визвольний рух став загальнонаціональним. Його очолив Джузеппе Гарібальді (1807-1882 рр.), який керував збройною боротьбою італійських патріотів, що зробила вирішальний внесок у створення єдиної і незалежної Італії.

Рисорджименто як національно-визвольний рух гуманістичного спрямування поставило перед італійською культурою низку проблем. Культура відігравала важливу роль у справі забезпечення гуманістичних, мистецьких, патріотичних та естетичних потреб італійської національної спільноти. У цьому полягала одна з характерних рис національно-історичного розвитку Італії. В. Шишмар'єв так відзначив цей момент: «Італійське мистецтво, література, наука та літературна мова і явилися для італійця тією «великою вітчизною», яка замінила йому все, чого бракувало в житті. Культурна спайка італійців тривалий час була єдиною можливою формою об'єднання народу. Це було об'єднання в ідеальному плані» [3; 6]. Видатні італійські просвітителі XVIII ст. – Дж. Паріні, В. Альф'єрі, К. Гольдоні – своєю боротьбою за нові політичні, філософські та моральні ідеали сприяли формуванню національної самосвідомості і таким чином будували ідеологічний підмурок Рисорджименто.

На початку XIX ст. італійські діячі культури, поділяючи переважно просвітительські погляди на роль мистецтва в житті суспільства, вбачали в культурі, мистецтві та літературі ефективний засіб впливу на суспільну свідомість. У той же час йшли запеклі суперечки про те, яким має бути мистецтво, покликане сформувати національну самосвідомість і здійснити національне відродження. Оформилися дві полярні точки зору: прихильники однієї з них стверджували, що національні завдання допоможе вирішити культура, яка зберігає вірність традиціям класицизму, а їхні супротивники заявляли, що необхідна культура, що утверджує сучасні ідеали, тісно пов'язані з національними особливостями, правдива і вільна за формою. В такій ситуації й формується романтизм – пануючий напрям в італійській культурі першої половини XIX ст.

Філософська думка Італії епохи Рисорджименто відіграла важливу роль у розробленні нових естетичних і літературних теорій, не позбавлених гуманістичного спрямування, романтична естетика в Італії формувалася, засвоюючи закордонні новітні філософські та літературні ідеї й теорії. В той же час вона була тісно пов'язана з національною філософією та естетичною традицією. Подібно романтизму в інших європейських країнах, італійський романтизм спирався на німецьку філософію об'єктивного ідеалізму, створену Гегелем і Шеллінгом. Романтики сприйняли від них насамперед натурфілософію, так звану філософію тотожності. В дусі об'єктивного ідеалізму вона розглядала світобудову як саморозвиток Абсолюту або Духа.

У роботах видатних філософів цієї доби – Вінченцо Джоберті, Чезаре Бальбо, Массимо Д'Адзельо, Джузеппе Мадзіні – мова йшла про майбутнє Італії та її народу.

На сторінках «Кончильяторе» – статтях талановитого літературного критика Ермеса Вісконті, поета Джованні Берше, філософа Д.-Д. Романьозі і драматурга, редактора журналу Сільвіо Пелліко – були вперше сформульовані найважливіші мистецтвознавчі та естетичні ідеї епохи Рисорджименто.

У роки реакції, що наступила після Віденського конгресу (1815 р.), «Кончильяторе» сприяв духовному відродженню Італії. Його ентузіасти прагнули залучити Італію до загальноєвропейського культурного руху, подолати її замкнутість і відсталість. Проте вони не відривалися від рідного ґрунту і при розв'язанні будь-яких проблем завжди мали на увазі головну мету своєї політичної і літературної діяльності – долю батьківщини, яку вони мріяли змінити на краще.

Вісконті, Пелліко, Романьозі були переконані в тому, що духовне відродження Італії можливе за умов її політичного відродження. Звідси вони зробили висновок про необхідність безпосереднього зв'язку культурної, громадянської і політичної діяльності. Такої точки зору дотримувався і А.Мандзоні, який формально не входив до складу редакції журналу, але був одним з ентузіастів «Кончильяторе». Висунута ними думка про зв'язок літературної справи і громадянської стала однією з провідних ідей століття.

Головним завданням літератури і мистецтва італійські романтики вважали виховання національної свідомості, тому визначили нову літературу як «літературу дійсності», підкреслюючи необхідність правдивого віддзеркалення життя в творах літератури і мистецтва.

Виражаючи загальний погляд прихильників «Кончильяторе» на національне мистецтво, Пелліко в статті «Театр Марі Жозефа Шеньє» писав, що національним є лише твір, пройнятий любов'ю до батьківщини і слугує її благу. Вперше в Італії цю точку зору проголосив і відстоював у численних критичних статтях Д.Берше, який підкреслював, що література повинна звертатися до всієї нації, а не до гуртків «обраних», і брати з історії те, що може бути близьке, зрозуміле і повчальне для більшості сучасників-італійців. Берше, Вісконті та Мандзоні висловлювали думку про те, що мета письменника – у віддзеркаленні і осмисленні долі свого народу, і в умінні правильно виявити в дійсності та актуалізувати в літературі найважливіші проблеми народного життя.

У галузі мистецтва та естетики заслуговують на увагу ідеї та роботи вождя італійського національно-визвольного руху Джузеппе Мадзіні. Питання мистецтва і літератури були лише одним із багатьох аспектів його політичної діяльності, але він ставився до них надзвичайно серйозно і хотів бачити мистецтво та літературу заснованими на «вищому колективному принципі загальної правди», яку письменник повинен виражати через свої ідеали. Цю «загальну правду» Мадзіні розглядав у трьох аспектах: як правду історичну (факти, реальність), моральну (ідейний сенс) і абсолютну (абстрактна філософська ідея), що веде до Бога, при цьому правду моральну, а тим більше правду абсолютну він ставив вище за реальну правду фактів. Згідно з його концепцією, центральними образами мистецьких творів повинні стати ідеальні герої, які могли б служити для сучасників прикладом мужності і відданості революційному ідеалу.

Франческо де Санктіс писав, що Мадзіні завжди відчував себе оратором і педагогом; на новому етапі національно-визвольного руху він підтримав і розвинув ідеї «Кончильяторе» та постулати А.Мандзоні про суспільно-політичну роль літератури і мистецтва. Але Мандзоні виступив проти основного положення теоретичної програми своїх попередників щодо необхідності правдивого віддзеркалення дійсності, протиставивши йому ідеалістичну теорію про правду як ідеал автора і про героя як символ авторської ідеї. Під впливом естетики «Кончильяторе» та Мандзоні, з одного боку, естетики та ідей Мадзіні – з іншого, і відбувся розвиток італійської культури та мистецтва аж до 70-х років XIX ст.

Однією з відмінностей італійського мистецтва була відповідність його розвитку основним історичним етапам національно-визвольного руху.

У роки революційних змін, викликаних в Італії Великою Французькою революцією 1789 року, еру італійського мистецтва Рисорджименто відкрили постановки «трагедій свободи» Вітторіо Альф'єрі (1749-1803 рр.).

У 1796 році в Мілані на честь святкування п'ятиліття Французької республіки була поставлена одна з кращих трагедій Альф'єрі – «Віргінія». Глядачі, наелектризовані політичним напруженням вистави, в антрактах давали вихід почуттям, танцюючи в партері «Карманьйола».

«Трагедії Альф'єрі, стверджують автори «Історії Італії», стали знаменом щойно народжуваних італійських республік та впливали на свідомість національного характеру італійців» [4, II; 496]. Вони будили в них, за виразом Стендаля, «бажання стати нацією», відповідали відчуттю неспокою за долю батьківщини кожного нового покоління італійських патріотів, які черпали в творах поета сили для самовідданої боротьби.

У середині XIX ст. в Італії завоювала авторитет філософія Вінченцо Дзюберті (1801-1852 рр.), згідно з якою наукове пізнання світу невіддільне від віри і морального розвитку. У книзі «Про моральну і громадянську першість італійців» (1843 р.) Дзюберті доводив переваги духовно розвиненої нації: основою морального розвитку італійців він вважав не лише католицизм, але й древню культуру. Філософія Дзюберті

виховувала у його співвітчизників патріотизм і національну гордість, внаслідок чого він завоював широку читацьку аудиторію і був ідеологом ліберально-католицького крила в Рисорджименто.

У 50-70-ті роки в Неаполі виникає філософська школа неогегельянців, щоправда, неоднорідна за своїм складом: ліві гегельянці сприйняли найцінніше у вченні німецького філософа – його діалектику. А.Бертрандо (1817-1883 рр.), Сільвіо Спавента (1822-1883 рр.) та Франческо Де Санктіс (1817-1883 рр.) намагалися поширювати ідеї Гегеля на всі сфери знання, вбачаючи в його вченні засіб громадського та морального відродження Італії.

Розквіт і зрілість Де Санктіса-літературознавця припадає на 60-70-ті роки, коли він пише «Критичні нариси» (1866 р.) та «Критичні нариси про Петрарку» (1869 р.). Кращим його твором стала «Історія італійської літератури» (1870 р.) [5], в якій літературний розвиток розглядається як закономірний процес, що відбувається діалектично. У цьому полягала суть його історичного принципу дослідження літератури. Історія італійської літератури в Де Санктіса – відбиток національної історії, побаченої ним у боротьбі суспільних сил епохи. Він прагнув вивчати своєрідність історичних умов, тогочасну суспільну й наукову думку, враховуючи всі напрямки і школи. Все це надало його роботам про італійських письменників минулого і сучасності масштабності та глибини дослідження.

Естетика італійського романтизму формувалася в умовах напруженої ідеологічної боротьби. Спочатку полеміка йшла між прихильниками класицизму і романтиками – прихильниками оновлення в мистецтві і літературі. Але вже незабаром романтичний рух набув політичного змісту – романтики не тільки пропагували передові суспільні та художні ідеї, а й подавали приклад практичних дій – багато хто з них примкнув до кар-бонаризму, до «Молодої Італії». Їхня літературна діяльність теж була підпорядкована завданням національно-визвольної боротьби: ставши рухом літературним і політичним, італійський романтизм у своєму становленні значною мірою повторив основні її етапи.

Резюмуючи, можна стверджувати, що ранній романтизм 1816-1830-х років безперечно пов'язаний з карбонаризмом, особливо з огляду на те, що романтики виробляють нові естетичні погляди, виступаючи з маніфестами; видають газету «Кончільяторе» («Примиритель»); створюють романтичні трагедії, історичні поеми і романи на матеріалі національного минулого.

Суттєвих відмінностей набув, на нашу думку, другий період в італійському романтичному русі (1830-1840 рр.), коли в Рисорджименто оформилися два крила: революційно-демократичне і помірковано-ліберальне. В романтизмі помітно посилюється політичний аспект, утворюється дві течії різної політичної і естетичної орієнтації.

На третьому етапі (1849-1870 рр.) починається завершальна фаза Рисорджименто, тобто романтизм поступово втрачає свої позиції і його змінюють нові, реалістичні тенденції.

Найхарактернішою ознакою культури епохи Рисорджименто був вплив політики і художньої культури на пробудження національної свідомості. У ці роки політика стала душею національного життя і проникла в усі галузі культури; політика стала «полум'яною пристрасною» італійців. Сформувався новий тип особистості, наділеної сильними політичними емоціями; виникло принципово нове поняття про патріотизм як почуття глибоко особисте, що визначає характер і сучасного італійця. Італійське мистецтво цієї доби з честю виконало високу національно-патріотичну місію, відігравши важливу роль у тому складному історичному процесі, коли, за словами А.Грамі, народжувався «народ-нація».

Гуманізм епохи Рисорджименто полягає й в тому, що вона виховала мужніх борців, здатних на героїзм, жертви та тривалу боротьбу за об'єднання батьківщини. Головними ідеологічними акцентами Рисорджименто були поняття нації як вагомого морального чинника та ідея вільної і непорушної співдружності людей, об'єднаних спільним минулим і непереможним прагненням національної незалежності, а шедеври, створені італійським мистецтвом в епоху Рисорджименто, увійшли до скарбниці світової культури і продовжують збагачувати почуття і думки людей усіх країн.

Джерельні приписи

1. *Storia d'Italia. Annali. Vol.22: Il Risorgimento.* – Einaudi. – 2007. – 883 р.
2. *Варварцев М.М.* Захід та слов'янство у політичній спадщині Джузеппе Мадзіні / М.М. Варварцев // Український іст. журнал. – 2004. – № 6. – С. 46-60.
3. *История итальянской литературы XIX-XX веков:* Учеб. пособие для студ. филол. фак-тов вузов / И.П. Володина и др. – М.: Высш. шк., 1990. – 286 с.
4. *История Италии:* В 3 т. / Ред. С.Сказкин, Л.Котельникова, В.Рутенбург. – М.: Наука, 1970. – Т. 2. – 608 с.; ил.

5. *Де Санктис Ф.* История итальянской литературы / Пер. с итал. / Ф. Де Санктис ; Под ред. Д.Е. Михальчи. – М.: Изд-во иностранной лит., 1963. – Т. I. – 1963. – 536 с.; Т. II. – 1964. – 648 с.

Резюме

Розглядаються політика і художня культура як основа пробудження національної свідомості в культурі Італії епохи Рисорджименто. Доводиться, що в зазначений період політика стала душою національного життя і проникла в усі галузі культури, ставши «полум'яною пристрасною» італійців; сформувався новий тип особистості, наділеної сильними політичними емоціями; виникло нове поняття про патріотизм як почуття глибоко особисте, що визначає характер і сучасного італійця.

Ключові слова: гуманізм, патріотизм, культура, національно-визвольний рух, епоха Рисорджименто.

Summary

Policy and artistic culture as basis of awakening of national consciousness of resume

A policy and artistic culture as basis of awakening of national consciousness are examined in the culture of Italy of epoch of Risordgimento. It will be that in a noted period a policy became the soul of national life and got to all industries of culture, becoming «flaming passion» of Italians; the new type of personality, provided with strong political emotions was formed; there was fundamentally a new concept about patriotism as sense is deeply personal, that determines character and modern Italian.

Key words: humanism, patriotism, culture, national liberation motion, epoch of Risordgimento.

УДК 78.071.1(475):786.2

Тарчинська Ю.Г. – канд. пед. наук,
доц. кафедри гри на музичних
інструментах РДГУ

Творчість Ф. Шопена – еволюційний етап розвитку фортепіанного мистецтва

Творчість Шопена відкрила у піанізмі нову сторінку, породивши навіть особливу виконавську спеціалізацію – «шопеністів». Композитор-піаніст створив унікальний стиль, позбавлений напруження, легкий і м'який за звучанням, що відзначається мелодійною плавністю, грацією та аристократизмом. Провідною звуковою властивістю його музики є наспівність фортепіанного виконання. Витончений ліризм шопенівської сонорики, її особлива ніжність, приглушеність барв відкривають перед піаністом необмежені можливості виразного виконавського інтонування саме з огляду на багатство нюансування у наспівному звуковидобуванні.

Туше Шопена сприяло не лише красі фортепіанного звуку, його пластичності й випуклості. Воно якнайкраще виражало мистецькі прагнення композитора, було невід'ємною частиною духовного єства художника-романтика, творчість якого, за словами К. Гумнова, «...містить усю гаму людських почуттів – від глибоко особистих, що виражають найтонші переживання душі ноктюрнів, до грандіозних, блискучих полонезів, що відображають епос цілого народу» [1; 152].

І у власній грі, і в творчому доробку пріоритетним для композитора було виявлення музичного змісту, глибоке емоційне його осягнення. Через усвідомлення Шопеном того, що музика здатна виразити у звуках і почуття, і думки, і навіть погляди або переконання людини, він істотно розвинув традиційні жанри романтичної музики. В кожному з них композитор втілював своєрідний погляд на світ. У традиційному жанрі «блискучого концерту» Шопен відкидав неглибоку ефектність і беззмістовність, наповнюючи мелодії ліризмом, збагачуючи гармонію та індивідуально трактуючи форму. Своєрідного трактування зазнали і танцювальні жанри. Це, зокрема, – драматизація змісту у полонезах і наближення їх до великої форми поемно-баладного типу; психологізація мазурки (жанру, що супроводжував увесь творчий шлях Шопена), що відображала як сокровенні думки й настрої художника, так і образи навколишнього життя. Свій максимальний вияв лірика Шопена знаходить у ноктюрнах. Етюди ж композитор підняв до нового, нечуваного доти рівня змістовної, емоційної, художньо-довершеної музики. Монументальністю розгортання вони подібні до великих творів-митця. Особливо захоплював композитора світ балади, що не накладав жодних формальних обмежень

Міщенко Ю.С. 41

A 43

Міністерство освіти та науки, молоді і спорту України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра культурології

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

**Альманах
наукового товариства «Афіна»
кафедри культурології**

ВИПУСК 11

Засновано у 2003 році

Маріупольський
державний університет
АБОЧЕМЕНТ наукової
та художньої літератури
м. Маріуполь

ЖК
Рівне - 2011

Маріупольський
державний університет
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
м. Маріуполь

118 466
994 Р11

ББК 71.0

А 43

УДК 008:168.522

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ: Альманах наукового товариства „Афіна” кафедри культурології. – Вип. 11 / За ред. проф. В.Г. Виткалова. – Рівне: РДГУ, 2011. – 199 с.

Головний редактор:

15-00

Виткалов В.Г. - кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології РДГУ (голова редколегії)

Редакційна колегія:

- Афанасьєв Ю.Л.** - доктор філософських наук, професор Київського університету ім. Б.Грінченка
- Баканурський А.Г.** - доктор мистецтвознавства, професор Одеського національного політехнічного університету
- Виткалов С.В.** - кандидат мистецтвознавства, доцент РДГУ, відповідальний секретар, заступник редактора
- Воробйов А.М.** - кандидат педагогічних наук, професор РДГУ
- Дем'янчук О.Н.** - доктор педагогічних наук, професор Луцького інституту розвитку людини „Україна”
- Жилюк С.І.** - доктор історичних наук, професор РДГУ
- Коваль Г.П.** - доктор педагогічних наук, професор РДГУ
- Кралуєк П.М.** - доктор філософських наук, професор НУ „Острозька академія”
- Круль П.Ф.** - доктор мистецтвознавства, професор Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника
- Кушнарєнко Н.М.** - доктор педагогічних наук, професор ХДАК
- Поніманська Т.І.** - кандидат педагогічних наук, професор РДГУ
- Постоловський Р.М.** - кандидат історичних наук, професор РДГУ
- Стоколос Н.Г.** - доктор історичних наук, професор РДГУ
- Троян С.С.** - доктор історичних наук, професор РДГУ
- Черніговець Т.І.** - кандидат педагогічних наук, доцент РДГУ, голова СНТ „Афіна”
- Швецова-Водка Г.М.** - доктор історичних наук, професор РДГУ
- Яремко-Супрун Н.О.** - доктор мистецтвознавства, професор РДГУ

Рецензенти:

- Арцишевський Р.А.** - доктор філософських наук, професор Волинського національного університету ім. Лесі Українки
- Брилін Б.А.** - доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Науковий редактор і упорядник випуску – **проф. Виткалов В.Г.**

ISBN 978-966-8424-77-9

Редакція не завжди поділяє точку зору автора. За точність наведених цитат, імен, прізвищ, дат відповідальність несуть автори.

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 5 від 30.12.2011 р.)

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 15561-4033 Р.
Зареєстровано Міністерством юстиції України, наказ № 1489/5 від 18.08.2009 р.